

Civilek az élethosszig tartó tanulásért

Márkus Edina

A mai gazdasági helyzetben olyan közművelődési és felnőttoktatási tevékenységformák kialakítása szükséges, amelyek a legfontosabb életproblémákból és szükségletekből indulnak ki. Például – tartós és pályakezdő munkanélküliek képzési, átképzési segítése, - a szociális problémák képzési, közösségi, önszerveződésen alapuló enyhítése, - egészségügyi, mentális, környezetvédelmi problémák megoldásának segítése, - fontos a modern infokommunikációs technológiák, az idegen nyelvek elsajátításának elősegítése stb.

Tanulmányunk célja a civil szervezetek szerepének vizsgálata szakirodalmi áttekintés alapján, alapul véve kutatók, kutatási programok és az Európai Unió fehér könyveinek eredményeit.

Fogalmi háttér

A közművelődés fogalmának meghatározása különböző hatókörű lehet. Tágan értelmezve, minden az iskolarendszeren kívüli tanulási, művelődési tevékenység (nem formális és informális művelődési tevékenységek egyaránt) a közművelődés körébe tartozik. Az 1997. évi CXL. a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló törvény is e tág definíció mentén határozza meg a közművelődési tevékenység definícióját „... a közművelődési tevékenység a polgárok iskolán kívüli, öntevékeny, önművelő, megismerő, kultúraelsajátító, művelődő és alkotó célú cselekvése, amely jellemzően együttműködésben, közösségekben valósul meg.”

A közművelődés fogalmába legtöbbször ezen túl az iskolarendszerű felnőttképzési tevékenységeket, és az iskolán kívüli, de szervezett felnőttképzési tevékenységet is beleértik. Az 1997-es Hamburgi Unesco Konferencia felnőttképzés meghatározása szerint, a felnőttoktatás jelenti azoknak a tanulási folyamatoknak az összességét, legyenek azok iskolarendszerűek, vagy mások, amelyek által az emberek - akiket felnőttnek tekint a társadalom, amelyhez tartoznak - fejlesztik képességeiket, gazdagítják tudásukat, magasabb szintre emelik szakmai, technikai képzettségüket, vagy amely által új irányba fordulnak, hogy egyéni és társadalmi szükségleteiket kielégítsék. A felnőttek tanulása magába foglalja az iskolarendszerű és a folyamatos oktatást, a kötetlen tanulási lehetőségeket, valamint az esetleges tanulás széles skáláját, a kötetlen tanulási lehetőségeket, valamint az esetleges tanulás széles skáláját, ahol az elméletre és a gyakorlatra alapozott tanulási formákat egyaránt elismerik (Harangi – Hinzen - Sz. Tóth 1998.).

Szűken értelmezve (jogi szempontú megközelítés), minden olyan kulturális közigazgatási feladat, amely nem oktatási, nem tudományos és nem sportigazgatási, az a közművelődés területébe tartozik. A közművelődési igazgatás „szakterületei”: a közgyűjtemények (könyvtárak, múzeumok, levéltárak); a közművelődési intézmények (komplex kulturális szolgáltatások szervezésére létrejött intézmények – művelődési házak); tartalmi összefüggések miatt elméletileg a sajtóval, a rádióval és a televízióval kapcsolatos tevékenységeket is ide sorolhatjuk (Takács, 2000). Tanulmányunkban a közművelődés tág értelemben vett fogalmát használjuk.

A piaci és állami kétszektoros gazdaság bővült a magánszektorhoz tartozó, de közcélokat szolgáló szervezetekkel, amelyeket összességében harmadik, civil, önkéntes, nem-kormányzati vagy nonprofit szektorként, a szervezeteket, melyek a szektort alkotják, ugyanezen jelzőkkel jelölik. Felváltva használva ezeket a fogalmakat, amelyek nem is teljesen fedik egymást tartalmilag. A talán legrégebben használt fogalom a társadalmi szervezet, amelyet maga a szektor önmaga megjelölésére alig használt a rendszerváltás óta.

A nem kormányzati szervezet elnevezés az angol rövidítés fordítása, a kormányzattól való függetlenségre, mint jellemzőre utal. Az önkéntes, öntevékeny jelző szintén az önkéntes tevékenységre, mint jellemzőre utal. A civil szektor, - társadalom, - szervezetek is használt

fogalmak, azonban ezek tágabb értelműek, amelyekben helye van mindannak, ami az állam befolyási körén kívül esik akár családi, baráti, szomszédsági viszonyok, akár gazdasági szervezetek. Andorka civil társadalom megközelítése is ezt a szemléletet tükrözi, a civil társadalom alatt értik a társadalomnak mindazokat az autonóm szervezeteit – az egyesületeket, köröket, egyházakat, némelykor a magánvállalatokat is –, amelyek nem függenek az államtól. Más szerzők kiterjesztik a fogalmat, és beleértik egyrészt azt a magatartást, amikor az állampolgárok részt vesznek a közügyekben, nemcsak a saját hasznukat keresik, hanem a közösség javát is igyekeznek előremozdítani (Andorka, 2000) Ugyanez jelenik meg Sári civil társadalom értelmezésében a civil társadalom, mindaz, ami nem az állam. (Sári 1997).

A leggyakrabban használt értelmezés szerint az államtól és a gazdasági szereplőktől elkülönülő horizontális hálózatokat foglalja magában. Seligman, rámutat arra, hogy a civil társadalom fogalmának három egymást részben átfedő, de mégis különböző használata figyelhető meg a társadalomtudományokban. Az első a politikai használat, mozgalmak vagy pártok jelszavaként, egyes gondolkodóknál az állami politika bírálata. Másrészt a civil társadalom analitikus fogalom, a makroszintű társadalmi jelenségek és társadalmi szerveződés bizonyos formáinak leírásában – esetleg a magyarázatában is – használt szakszó, amely Seligman szerint talán még a makro-mikroszintű társadalmi elemzések összekapcsolására is megoldást nyújthat. A harmadik valamelyest a másik kettőt is tápláló – jelentésében a civil társadalom normatív filozófiai fogalom, az általa megjelenített etikai eszmény, társadalmi vízió révén nemcsak deskriptív, hanem preskriptív is (Seligman, 1992: 76, 1997: 207) Nem kívánunk kitérni a civil társadalom különböző tágabb értelmezéseire, a fogalom történetiségére.

A nonprofit jogi, gazdálkodási megközelítés, ám ez a megjelölés is bővebb, mint amilyen értelemben leggyakrabban használják, ugyanis jelentheti a költségvetési szervezetet is. A Nonprofit Szervezetek Nemzetközi Osztályozása (ICNPO) során felállított kritériumok alapján a nonprofit szférához azok a szervezetek tartoznak, amelyek jogilag létező; intézményesült szervezetek; önszerveződésen és öntevékenységen alapulnak, ami megmutatkozik az önkéntes munka gyakorlásában, a tevékenységben és az adományokban is; önálló, kormánytól független vezetésük van; nem elsődlegesen gazdasági céllal alakultak, gazdálkodásuknak eredményét nem osztják fel. A '90-es évek óta a legtöbb empirikus vizsgálat (Johns Hopkins University nemzetközi összehasonlító programja, a magyarországi Nonprofit Kutatócsoport vizsgálatai) a témában ezzel a definícióval dolgozik, tanulmányunkban mi is ezt az értelmezést használjuk.

A civil szervezetek szerepe

A következőkben áttekintést nyújtunk a közművelődési célú civil szervezetek szerepének értelmezéseiről.

Comings (Comings 1996.) a civil szervezetek közművelődési szerepével kapcsolatban a következőket hangsúlyozza: kívül állnak az állami bürokrácián, a közművelődés minden területéhez hozzájárulnak. A kormányzati intézményekkel szemben programjaikban jobban képesek adaptálódni az egyes népességcsoportok szükségleteihez, eredményesebben és hatékonyabban képesek gazdálkodni, és képesek elnyerni azon közösségek bizalmát, amelyek kiesnek a társadalom fő áramából. A civil szervezetek közművelődési szerepét különösen fontosnak találja az alábbi funkciókban. A közművelődés anyagi támogatása, mivel a növekvő szükségletekre gyorsabban reagálnak, szolgáltatásaik olcsóbbak. A közművelődési tevékenység megvalósítása, mivel sokan nem bíznak a hivatalos intézményekben, azt az állampolgárok életébe beavatkoznak, befolyásolásra törekvőnek tekintik. A közösségek saját erőforrásaira alapozott tevékenység iránt nagyobb a bizalom. A közművelődési törekvések megtervezése és fejlesztése, mivel e szervezetek nagyobb rugalmassággal bonyolítják az ügyeiket, a lehetőségek széles skáláját képesek végig kísérletezni. Programfejlesztés, a civil szervezeti státusz szabadabban lehetővé teszi a

hatékonyság fejlesztését szolgáló személyzeti képességfejlesztést, valamint a menedzsment és curriculum fejlesztést.

Egy másik megközelítésben a közművelődés területén tevékenykedő civil szervezetek programjait elemező program, amely az Európai Unió tagállamaiban tevékenykedő szervezeteket vizsgál, abból a szempontból, hogy milyen szerepet töltenek be ezek a szervezetek az általános oktatási rendszerben, a következő megállapításokra jutott.

A közművelődés funkciói: más oktatási rendszerek kiegészítése, amelyeket fő aktorként az állam és a vállalkozások végeznek; a segítségnyújtás funkciója, amelyek a közvetlen elkötelezettség és szervezés keretében az általános képzési stratégiát valósítják meg. Ebben az összefüggésben a közművelődés emberi tartalékot jelenít meg, infrastruktúrát, tapasztalatokat és eszközöket, amelyek akkor kerülnek felhasználásra, amikor a társadalmi és művelődési dinamika egy-egy sajátos szektorban nem tud hatékonyan reagálni. Az anticipáció funkció előzetes megvalósítás és kísérletezés olyan módozatokkal, amelyeket az intézményesült programokban még nem válaszoltak meg. Az autonómia funkció olyan alternatív oktatási-képzési tevékenységek, amelybe az állami, üzleti, vagy bizonyos képzési szervezetek csak nehezen tudnak befolyást gyakorolni a szakértelem, források, illetve a rugalmasság hiánya miatt, vagy képtelenek adaptálódni a jelenlegi változások szükségleteihez (The roles... 1995).

Az Európai Bizottság Tanítani és tanulni – A kognitív társadalom felé című fehér könyvében két fő feladatot fogalmaznak meg: egyrészt az általános műveltség megszerzését, másrészt a szakmai alkalmasság fejlesztését. A szakmai alkalmassághoz szükséges készség egyéni megszerzésének két útját látják: a hagyományos utat, mely a diploma elérését jelenti, és a modern utat, amely egymással együttműködő képző - nevelő - oktató- és tanulói hálózat kialakítása révén valósulhat meg. A szakismeret, szaktudás leginkább olyan képzési formákban szerezhető meg, ahol az egyén részt vesz a folyamatban, így azok az oktatási és képzési folyamatok a legeredményesebbek, amelyek hálózatokban működnek. Ezek a hálózatok állhatnak intézményekből (oktatási és képzési intézményekből, amelyek a családokkal és a vállalatokkal együttműködnek), vagy olyan informális tudás megszerzésére alkalmas hálózatokból, mint a népfőiskolák, kollégiumok, szövetkezetek. A könyv szerzői az informális tudás kifejezést használják az említett szervezetek szempontjából, valójában ezek a szervezetek a formális tudást is hatékonyan közvetítik, hisz éppolyan ismereteket, készségeket, képességeket adhatnak, mint az oktatási intézmények sokszor jóval hatékonyabban, mivel sokkal rugalmasabban tudnak alkalmazkodni az egyedi igényekhez (Teaching and learning 1995).

Hangsúlyozzák a legkülönbözőbb partneri együttműködések szerepét az egész életen át tartó tanulás megvalósításában más európai dokumentumokban is. A memorandum az egész életen át tartó tanulásról című munkában hangsúlyozzák a partneri együttműködések hatékonyságának növekedését a helyi és regionális testületek, valamint a civil szervezetek aktív részvételével látják megalapozottnak, mivel ezek az állampolgárokhoz közel nyújtanak szolgáltatásokat, jobban igazodva a helyi közösségek sajátos igényeihez (Memorandum..., 2000).

A Tanítani és tanulni... című fehér könyv felhívja a figyelmet arra, hogy a hátrányos helyzetben lévő csoportok esetében elengedhetetlen követelmény a pozitív diszkrimináció gyakorlata. A hátrányos helyzetűek felkarolása azért is egyre fontosabb, mert az információs-, tudományos-, technikai fejlődés a marginalizálódást segíti elő. A szerzők rámutatnak arra, hogy a helyi hatóságokat a társadalmi szervezetek bevonásával olyan magatartásra kell ösztönözni, amely a szociális védőhálót működésbe hozza. Az öntevékeny szervezetek, mint társadalmi szervezetek szerepe ezen a területen is nagyon fontos és már nem eredménytelen. Gondolhatunk a munkanélküliek, idősek, lemaradt fiatalok, szenvedélybetegek egyesületére, programjaira.

Közgazdászok a közművelődés megtérüléseit tekintve meg szokták különböztetni a közművelődést fogyasztási célra, amely a személyes célokra irányul, s gyakran a szabadidő fejlesztésével van összefüggésben; s a közművelődést, mint beruházást, amely főként azt célozza

meg, hogy a munkában szükséges képességeket és kompetenciát formálja. Igen nehéz a gyakorlatban elkülöníteni, talán lehetetlen, hogy az illető program csak az egyik, vagy csak a másik funkciót teljesíti (Tuijnman 1996).

Az öntevékeny csoportokban folyó művelődés információt nyújt a helyi társadalomról, régióról; értékeket közvetít; gazdasági-jogi ismereteket nyújt; vezetési és szervezési ismereteket alakít ki; a demokratikus jogok gyakorlatát fejleszti; az érdekérvényesítési képességek létrehozását segíti elő a csoportban résztvevőknek (Sári 1990).

Összegzés

Áttekintve különböző értelmezéseket tartalmilag a következő funkciók jelennek meg legtöbb esetben. Innovatív szerep (közművelődési törekvések megtervezése és fejlesztése - Comings; anticipáció – EU kutatás), Helyi közösségek igényeinek felismerése, válaszok kidolgozása (Comings, EU - kutatás, Memorandum az élethosszig tartó tanulásért), valamint az oktatási rendszer kiegészítése, segítése (EU kutatás, Tanítani és tanulni – a kognitív társadalom felé című Fehér könyv).

Az önkéntes szervezetek a társadalmi tanulási folyamat színterei. Lehetővé teszik, hogy az egyének a szervezet keretein belül maguk tanulják meg, hogyan fogalmazzák meg a jogaikat, érdekeiket érvényesíteni, fejlesszék a döntési és problémamegoldó képességeiket. Ezekon kívül a civil szervezetek a demokrácia iskolái, hisz a szervezet tagjai egymástól tanulják meg, hogyan fogalmazzák meg problémáikat és keressék a megoldásokat demokratikus módon.

Hivatkozott irodalom

- Andorka Rudolf 2000. Bevezetés a szociológiába, Budapest: Osiris
- Comings, J. P. 1996. Nongovernmental Organizations In: A. C. Tuijnman ed.: International Encyclopedia of Adult Education and Training (second edition) Oxford: Pergamon Press
- Harangi László - Hinzen, Heribert– Sz. Tóth, János (szerk.) 1998. Nemzetközi nyilatkozatok és dokumentumok a felnőttoktatásról és az egész életen át tartó tanulásról. Budapest: Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete
- A Memorandum on Lifelong Learning 2000. Commission Staff Working Paper, Brussels
- The roles and functions of the system of adult education in the general education system including vocational training. 1995. With the support of the Commission of the European Communities Task Force for Human Resources, Education, Training and Youth, European Communities, Netherlands
- Sári Mihály 1990. Az alulról szerveződő, autonóm kulturális csoportok művelődési és nevelési folyamatának kérdései. In: Durkó Mátyás – Sz. Szabó László eds. 1990. A felnőttkori nevelés sajátosságai és társadalmi funkciói. Debrecen: Acta Andragogiae et Culturae 11. szám
- Sári Mihály 1997. Város és művelődése. (Lokális kultúrpolitikai döntések művelődéstörténeti és művelődésszociológiai háttere egy alföldi középvárosban és a helyi cselekvés). Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó
- Seligman, Adam B. 1992. Érvek a civil társadalom ellen. Szociológiai Szemle, 1. 75-80.
- Seligman, Adam B. 1997. A civil társadalom eszméje. Budapest, Kávé
- Takács, Albert 2000. Szociális-kulturális igazgatás. A kultúra igazgatása, Budapest: BKÁE
- The roles and functions of the system of adult education in the general education system including vocational training. With the support of the Commission of the European Communities Task Force for Human Resources, Education, Training and Youth, Netherlands, 1995
- Teaching and Learning – towards the learning society. White Paper 1995. Brussels: EU Commission
- A. C. Tuijnman 1996: A közművelődés és képzés gazdaságtana. In: A. C. Tuijnman ed.: International Encyclopedia of Adult Education and Training (second edition) . Oxford: Pergamon Press
1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről.